

Borsos Miklós: Visszanéztem félutamból

„A nagyszebeni ódon városháza mögött hajlott hátú, igazi macskaköves utca húzódott... Ennek egyik öreg házában laktunk, fönt az emeleten... a Balaton a kert végéből, a munkahelyemről nézve megidézi a tengeri élményeket, melyeket homokszemtől homokszelig, sziklától szikláig, zugtól zugig éltem át.”

Nagyszeben és a Tenger: a kezdet és a nagy élmény. Az emlékezés két állomása közötti vándorút Borsos Miklós önkeresésének két évtizede. A székely fiatalember (akit a történelem vihara rövid időn belül kétszer sodor Nagyszebentől Győrig) művészetének, egyéniségének egyik lényeges összetevőjét hozza az erdélyi városból. Kis műhelyek, lámpavilágban pontos munkájukat végző mesteremberek közt nő fel, aranyműves szakmában szerez ismereteket, hogy aztán megélhetését, belső függetlenségét legyen mivel biztosítani a megérkezésig. A mesterség, az anyag, a munka szeretete jellemzi, sohasem enged a könnyebbik út csábításainak, legyen az izmusok divatjának megannyi túlkapása.

Egyéniségének másik vonása a panteista természetrajongás, a víz, a kő, a nap, a zöld iránti vonzalom latin—pannon derűje, s e tiszta ragyogás mélyén lappangó tragikum iránti fogékonyság, a francia—olasz tengerparton Pohárnok Zoltán társaságában tett gyalogos vándorút során gazdagítja. Ekkor találja meg alkotói világát, önmagát.

A két állomás, a kezdet és a lelki beérés közötti út hányódás, önkeresés csupán. Egy nyitott szemű, önmagát sokszor a „józan ész” ellenére is kalandokba űző, nyakas fiatalember bolyongása. A győri „ménékütt”, a pesti hónapos szobák lakója, a későbbi főiskolás (aki Itália kedvéért odahagyja a tanári diplomával kecsesgető rangos intézményt), a festegető hölgyek megalázott „tanáregédje” örökös helyváltoztatásában is biztos érzékkel, céltudatos vállalkozókedvvel járja a maga útját. A további állomások éveit, évtizedeit — melyek nem szűkölködnek a változatosságban — már a befogadott élmény kifejezéséért vívott küzdelem jegyében telnek. Mert meg kell találni az anyagot, és meg kell vívni vele, s adott a környezet, mely béklyóival örökösön visszahúzná, szolgává alacsonyítaná a művészt.

Kettős vándorút Borsos Miklós vándorútja. Külső színtere a történelem, menekültektől zsúfolt vonatokkal, tankokkal, repülőgépekkel, emberi aljasságokkal, és emberi helytállásokkal. Belső színtere a művész önmaga, hanyattatások, megaláztatások, értetlenségek közepette is töretlen bizakodással. Illyés Gyula emlékezetes mondása („Mindén utazás annyit ér, amennyit közben önmagunkból beutazunk.”) jelképe lehet Borsos Miklós életének. Mert külső-belső bolyongásában minden szépségnek-hatásnak kitárulkozik, s mégis maga marad, elődök nélküli és megismételhetetlen. Rajongással ír Firenze városáról, benne az európai kultúrát csodálja (ugyanúgy, mint egy későbbi utazása során a görög művészetben); tisztelettel vegyes kétkedéssel figyeli Kasságot („... aki akkor még orosz inget hordott.”) és pontos vonásokkal jellemzett „körét”; szinte szoborba írja Kodály Zoltán szikár, kemény, mégis légiesen artisztikus alakját; s a kortárs-képzőművészekről (Picasso, Moore, Dali) mondott véleménye sem marad csípős megjegyzések, másszor józan mérlegelek, nem mindig hízelgő kultúrtörténeti összehasonlítások nélkül. Átélés és különállás, a teljesség igénye és állandó kritika jellemzik Borsos Miklóst. Huszadik századi ember, „modern” művész, anélkül, hogy rajongana a gépkösi-invázióért, az intézményesített turizmusért, a Salvator Dali átfestette bajuszos Mona Lisáért és a műkereskedelem lélek- és egyéniségpusztító jótéteményeiért. Elgondolkoztatja, hatása alá is vonja a roncsautókból szobrokat préselő művészet, tudja ugyanakkor, hogy a túlhajtott ötlet- és eredetieskedéskultusz idegen a kultúrától, múlt hatásokra apellál csupán, nem érinti a lélek mélyrétegeit.

„Visszanéztem félutamból” — Borsos Miklós önéletrajzi írásának címe. E könyv nemcsak egy szobrász és grafikus életének dokumentuma, de olyan irodalmi alkotás, mely önmagában is helyet követel a magyar memoár- és útirajzirodalomban.

„Visszanéztem félutamból” — az út fele tehát csak ezután következnek, hiszen a könyv utolsó mondatainak tanúsága szerint: „Tihanyban már Buba kertje a tavaszi lélegzetét veszi. Gyökerek, kövek feszülnek a mélyben, s a mélyből szívják a nedvet, miként az ember is a múlt mélyéből és a jelenben fölülről, a fényből kapja azt, amiből a jelent alakítja, valósítja meg. A téli esték emlékező sorokat róvó ideje lejárt. A sajkódi író arcát az évtizedek alatt kialakítottam magamban, csak ki kell faragnom. Indulok a kert végébe, kalapácsomért és vésőmért, mert ősz óta befejezésre vár a fehér márványban alvó leány.” (Szépirodalmi, 1971.)

SZEPESI ATTILA

Tamás Aladár: Börtönfalak árnyékában

A magának „csupán” történeti hűséget igénylő emlékezésekkel viszonylag könnyű dolga van a kritikának: a memoár megírásánál és értékelésénél a fő szempont egyaránt az, hogy a mű a tárgyalt „téma” belső, lényegi problémáit híven tükrözze. Primátusa a történetiségnek van. Sokkal bonyolultabb a helyzet az emlékeanyag szépirodalmi, regényes feldolgozása esetén. Ekkor a szerzőt *elsősorban a művészi kompozícióalkotás „szabályai”* kötik. Azonban a valóság egy-egy darabja (az éppen megírandó emlékeanyag részlet) a maga történeti hűségében és zártágában nem mindig, sőt többnyire egyáltalán *nem ad művészi értékű egységet, kompozíciót*. Az emlékeket „formálni” kell: *a történeti hűségű metszetet*, „zárt egész jellegével” bíró műalkotássá komponálni csak „történetlen” eszközökkel lehet; ebben a vonatkozásban válik a regényes emlékezés *részben (művészi) fikcióvá*. Ha azonban a nyers valóságot, az emlékeanyagot csupán szervesülően egészítik ki a fiktív részletek, akkor a regényesítés inkább hígítása, mint megformálása az anyagnak.

Ezt a dilemmát most megjelent harmadik önéletrajzi kötetében Tamás Aladár is csak a történeti hűség részleges csorbításával tudta feloldani. Mivel a halványodó emlékeanyag adataival gazdaságosan kellett bánnia, s a „regényesítés”, a művészi feldolgozás tömörítést kívánt, Tamás átcsoportosította néhány emlékezetét. Pl. a 100% történetéről írott tanulmányában felidézett egyik emléket itt újra felhasználja — ezúttal más szöveg- és tartalmi környezetben. A 100% példányszámáról *Vámbéry Ruzstemmel* folytatott beszélgetését előbb egy jelentéktelen sajtópör, utóbb a nagy lebukás utáni vizsgálati fogsága eseményei között említi. (Vö. A 100% 36. lap és bírált könyve 36. lapját.) Ezt az önmagában jelentéktelen részletet azért érdemes megemlíteni, mert Tamás Aladár gyaníthatóan más alkalommal is felhasználta fiktív részleteket, ez persze joga az írónak. A regényes feldolgozás ellentmondásaiból adódik az is, hogy sok — a történész számára rendkívül fontos — „apróság” említetlenül maradt. *Révai József* például a börtönben írta első, kiforrott tanulmányait; ezekről, megszületésükről semmit sem tudunk meg.

A *Börtönfalak árnyékában* ellentmondása a börtöntémában rejlő nagy írói lehetőségek felismerésében és a felismert „egyedülálló írói feladat” felemás elvégzésében van. Hiszen Tamás Aladár tudja azt, „... hogy az esztendő, amelyeket idebenn töltünk, nem kizárólag életfenntartásunk és a börtönigazgatóság elleni küzdelmünk története. Fejlődésünk, egymás alapos megismerése és megértése, egykori kinti életünk újra- és újraelévenítése, belső felkészülődésünk a jövőre — ez számunkra a börtönélet tartalma igazában.” És a kommunisztáknak a börtönben sűrítve jelentkezett emberi problémáiról írva a rokonszenvvel, meleg színekkel ábrázolt *Poll Sándort* is így beszélgeti: „Ha megírnád mindazt, ami szóba került közöttünk, egészen egyedülálló írói feladatra vállalkoznál. ... az itt összekerült, sokfajta embert kellene a sok-sok börtönében keresztül úgy bemutatni, hogy egy nagy és egységes mű kerekedjék ki belőle.” És valóban: Tamás Aladár a börtönélet mindennapjainak nagyon jó leírását